

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

БУРЛАКА ВЛАДИСЛАВ ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 343.98

**КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП
РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ
АБО ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор
Вознюк Андрій Андрійович,
Національна академія внутрішніх справ,
завідувач наукової лабораторії з проблем протидії злочинності

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України
Дрозд Валентина Георгіївна,
Державний науково-дослідний інститут МВС України,
начальник 3-го науково-дослідного відділу науково-дослідної
лабораторії проблем правового та організаційного
забезпечення діяльності Міністерства

кандидат юридичних наук, доцент
Литвинчук Олександр Іванович,
адвокатське бюро «Олександр Литвинчук та партнери»,
керуючий

Захист відбудеться «29» квітня 2021 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.26.007.05 у Національній академії внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий «27» березня 2021 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Дмитро САВИЦЬКИЙ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Одним із пріоритетних завдань України на шляху розбудови демократичної, правової держави європейського зразка є захист прав та основоположних свобод людини, серед яких гідне місце посідає закріплене у ст. 29 Конституції України право на свободу та особисту недоторканність.

Відповідно до цього, кримінальне законодавство встановлює відповідальність за незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 Кримінального кодексу (далі – КК) України), питома вага якого є досить значною серед кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи (у середньому за період 2015–2020 рр. становила близько 67 %). Водночас учинення таких діянь ставить під сумнів виконання державою взятого на себе обов’язку із забезпечення прав та свобод людини і громадянина. До того ж відомості про резонансні факти викрадення людей деморалізують населення, породжують відчуття незахищеності й страху, створюють в суспільстві атмосферу правового нігілізму та безуспішності боротьби зі злочинністю.

З огляду на те, що офіційна статистика свідчить про динаміку зменшення суспільно небезпечних діянь цієї категорії (за даними Офісу Генерального прокурора, у 2015 р. зареєстровано 873 злочини, передбачені ст. 146 КК України, у 2016 р. – 576 (–34 %), у 2017 р. – 556 (–3,5 %); у 2018 р. – 605 (+8,8 %), у 2019 р. – 563 (–6,9 %) та у 2020 р. – 414 (–26,5 %), є підстави стверджувати, що значна частина цих посягань залишається латентною. Адже з початком військової агресії на Сході України, анексією Криму й окупацією окремих територій Донецької та Луганської областей не враховуються повною мірою кількість незаконних позбавлень волі та викрадень людей, учинених на тимчасово окупованих територіях. Про високий рівень латентності злочинів, передбачених ст. 146 КК України, може свідчити також зневіра громадян у можливості системи кримінальної юстиції, яка перебуває на стадії незавершеного реформування, їх побоювання реалізації погроз з боку суб’єктів зазначених кримінальних правопорушень та неспроможність держави здійснити необхідний захист. Водночас варто звернути увагу і на значну кількість громадян, що зникли безвісти, серед яких також можуть бути незаконно позбавлені волі чи викрадені. Станом на кінець 2020 р. в органах Національної поліції України перебувало 17,8 тис. кримінальних проваджень з ознаками зникнення безвісти (з них лише у 2020 р. зареєстровано 9,3 тис. таких кримінальних правопорушень). Ще більше занепокоєння викликає стан протидії цим кримінально-протиправним діянням. Так, у 2015 р. особам вручено підозру у 210 кримінальних провадженнях (24 % облікованих); у 2016 р. – 173 (30 %), у 2017 р. – 211 (37,9 %); у 2018 р. – 266 (44 %), у 2019 р. – 295 (52,4 %) та у 2020 р. – 206 (49,8 %). Значно меншою є кількість проваджень, направлених до суду з обвинувальним актом та винесенням обвинувальних вироків. Ця негативна тенденція обумовлена низкою факторів, серед яких недоліки в роботі правоохоронців, які забезпечують виявлення, розкриття цих злочинів, досудове розслідування відповідних кримінальних проваджень, а також вчинення таких діянь представниками незаконних воєнізованих або збройних формувань або військовослужбовцями на контрольованій Україною території.

Зазначені фактори обумовлюють об'єктивні труднощі виявлення та розслідування суспільно небезпечних діянь, а також зумовлюють необхідність удосконалення криміналістичних основ методики розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини.

Окремі питання протидії незаконному позбавленню волі або викраденню людини досліджували у своїх працях О. Л. Авраменко, Ю. П. Алєнін, А. В. Андрушко, В. Д. Басай, В. П. Бахін, Т. В. Варфоломєєва, А. Ф. Волобуєв, В. І. Галаган, В. Г. Гончаренко, Р. М. Дударець, В. Г. Дрозд, Л. Г. Д'яковський, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, О. А. Кириченко, І. П. Козаченко, О. Н. Колесніченко, В. П. Колмаков, Н. І. Клименко, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмичов, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'янчиков, Г. А. Матусовський, В. С. Медведєв, В. В. Олішевський, Ю. Ю. Орлов, Д. О. Савицький, М. В. Салтевський, М. Я. Сєгай, В. М. Синьов, Я. А. Соколова, О. В. Таран, О. Ю. Татаров, В. В. Тищенко, Л. Д. Удалова, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітько, М. Є. Шумило, М. С. Цуцкірідзе та ін.

Вагомий науковий внесок учених у дослідження проблем розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії є беззаперечним. Проте їх дослідження не враховують сучасної криміналістичної характеристики незаконного позбавлення волі або викрадення людини, особливостей розслідування відповідних кримінальних проваджень за чинними КПК України, а тому не відповідають потребам сучасної правозастосовної практики. Водночас мінлива соціально-економічна обстановка в країні створює умови для трансформації відповідних злочинних діянь та потребує удосконалення положень кримінального процесуального законодавства, а також криміналістичної методики їх розслідування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації ґрунтується на Плані дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р), Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки (Указ Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015), Національній стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015), Рішенні Ради національної безпеки і оборони України «Про заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю в Україні» від 06 травня 2015 р. (Указ Президента України від 16 червня 2015 р. № 341/2015 року), Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015), Пріоритетних напрямках розвитку правової науки на 2016–2020 роки, затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 03 березня 2016 р., відповідає Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років (наказ МВС України від 16 березня 2015 р. № 275), тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України № 454/2020).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ 29 грудня 2009 р. (протокол № 21) і зареєстровано відділенням кримінально-правових наук НАПрН України (п. 1321, 2009 р.).

Мета і задачі дослідження. Мета роботи полягає в розробленні на основі теоретичних положень і криміналістичної характеристики практичних рекомендацій

щодо початкового етапу розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення таких *задач*:

- з'ясувати стан наукових досліджень проблем незаконного позбавлення волі або викрадення людини;
- встановити способи підготовки, вчинення та приховання цих злочинів;
- охарактеризувати осіб, які їх вчиняють;
- розкрити зміст інших елементів криміналістичної характеристики незаконного позбавлення волі або викрадення людини;
- виокремити типові слідчі ситуації, слідчі версії та сформулювати програми дій слідчого на початковому етапі розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини;
- виокремити особливості взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами на початковому етапі розслідування цих діянь;
- з'ясувати особливості організації і тактики допиту, огляду, освідування, слідчого експерименту та пред'явлення з метою збирання доказів за фактом учинення злочинів, передбачених ст. 146 КК України;
- розглянути можливості використання спеціальних знань під час розслідування цих злочинів на початковому етапі.

Об'єкт дослідження – злочинна діяльність, пов'язана з незаконним позбавленням волі та викраденням людини, правовідносини, що виникають у зв'язку з виявленням таких суспільно небезпечних діянь та їх розслідуванням.

Предмет дослідження – криміналістична характеристика та початковий етап розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини.

Методи дослідження. Під час дослідження застосовувались загальнонаукові та спеціально-наукові методи: *формальної логіки* – для детального вирішення поставлених завдань (розділи 1–3); *опису* – для визначення криміналістичних категорій, що характеризують незаконне позбавлення волі або викрадення людини та відповідне кримінальне провадження (підрозділи 1.2–1.4, 3.1, 3.2); *історико-правовий* – для розкриття еволюції поглядів учених на криміналістичну характеристику цих суспільно небезпечних діянь та проблеми їх розслідування (розділи 1–3); *порівняльно-правовий* – під час аналізу кримінальних процесуальних норм та наукових положень, що стосуються досліджуваної проблематики (підрозділи 1.2, 1.4, 2.2, 2.3, 3.1); *догматичний* – для тлумачення основних юридичних категорій та уточнення понятійно-категоріального апарату дослідження (підрозділи 1.1, 1.2, 2.2); *системно-структурний* – при розгляді складових основ методики розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини (розділи 1–3); *статистичний* – для узагальнення результатів вивчення статистичних даних про злочини, передбачені ст. 146 КК України, результати їх розслідування, кримінальних проваджень, матеріалів слідчої та судової практики (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні й аналітичні матеріали МВС і Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України за 2015–2020 рр.; результати анкетування 163 слідчих Національної поліції України із Запорізької, Донецької, Київської, Кіровоградської, Луганської, Полтавської, Харківської, Чернігівської областей; узагальнені дані

вивчення 90 матеріалів кримінальних проваджень та 64 судових рішень, винесених у 2013–2018 рр., матеріали ЗМІ, а також досвід практичної роботи автора в органах досудового розслідування МВС (НП) України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі вперше комплексно розкрито зміст криміналістичної характеристики незаконного позбавлення волі або викрадення людини та особливості організації і тактики їх розслідування на початковому етапі, обґрунтовано низку пропозицій і рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності збирання доказів суб'єктами сторони обвинувачення у кримінальних провадженнях про злочини, передбачені ст. 146 КК України, а саме:

вперше:

- на основі аналізу змісту елементів криміналістичної характеристики незаконного позбавлення волі або викрадення людини (відомостей про особу злочинця і потерпілого, способи підготовки, вчинення та приховування, слідову картину, обстановку) розроблено положення криміналістичної методики їх розслідування на початковому етапі, що містить практичні рекомендації з організації взаємодії між слідчими та оперативними підрозділами Національної поліції, проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, використання спеціальних знань;

- з метою підвищення ефективності досудового розслідування незаконного позбавлення волі та викрадення людини, а також інших (споріднених і супутніх) кримінальних правопорушень запропоновано усунути законодавчу прогалину щодо порядку примусового освідування з унесенням відповідних змін та доповнень до КПК України;

- розроблено порядок невідкладних спільних дій слідчого зі співробітниками оперативних підрозділів (карного розшуку, оперативно-технічних, кримінального аналізу, кіберполіції), експертними службами та іншими суб'єктами в разі надходження заяв і повідомлень про незаконне позбавлення волі й викрадення людини та під час огляду місця події;

- виокремлено та охарактеризовано чинники (інформація про особу злочинця та його місцезнаходження; виявлені сліди злочину; одержані аналітичні дані), що визначають специфіку типових слідчих ситуацій і відповідні програми дій слідчого на початковому етапі розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини;

удосконалено:

- криміналістичну характеристику незаконного позбавлення волі або викрадення людини, відповідно до її основних елементів: на підставі аналізу статистичних даних, результатів вивчення матеріалів кримінальних проваджень, судових рішень, виокремлено, класифіковано та розкрито зміст способів підготовки (вибір об'єкта посягання, вивчення способу його життя, матеріального становища, підготовка транспорту, місця утримання, залучення співучасників), учинення (відкритого, таємного, шляхом обману) та приховування (знищення слідів на місці викрадення, маскуванню зовнішності, голосу, почерку, використання викраденого автотранспорту, залякування потерпілого або його вбивство, маскуванню злочину

під подію, що не має ознак кримінальної протиправності) цих злочинів, типологію осіб злочинця та потерпілого, слідів злочину, його місця, часу й обстановки;

– наукові та практичні положення щодо вирішення завдань розслідування за допомогою ситуаційного підходу, шляхом комбінації (програми) слідчих (розшукових) дій, що складаються на початковому етапі розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини і пов'язані з наявною інформацією про факт правопорушення, очевидців, особу потерпілого, підозрілих осіб, сліди злочину та інші обставини події;

– типізацію слідчих версій на початковому етапі розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини шляхом виокремлення типових загальних слідчих версій щодо події кримінального правопорушення та окремих версій, які можуть стосуватися способів підготовки, вчинення та приховування злочину, його мотиву та інших обставин;

– шляхи розв'язання проблемних питань стосовно проведення судово-психіатричних експертиз у кримінальних провадженнях щодо незаконного позбавлення волі, викрадення людини, а також інших кримінальних правопорушень, які виникли у зв'язку з передачею експертних установ у комунальну власність та пов'язані з можливістю визнання доказів недопустимими (вони повинні включати: 1) необхідність нормативно-правового урегулювання правових, організаційних і фінансових основ проведення судово-психіатричної експертної діяльності; 2) визначення статусу державної спеціалізованої судово-психіатричної експертної установи Міністерства охорони здоров'я України та її територіальних філій як державної установи, що утворюється Міністерством охорони здоров'я України, належить до сфери його управління та очолює єдину систему державних спеціалізованих експертних установ судової психіатрії; 3) утворення територіальних філій цієї установи; 4) внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» та постанови Кабінету Міністрів України «Про умови оплати праці працівників державних спеціалізованих установ судових експертиз» від 30 березня 2011 р. № 314);

дістало подальший розвиток:

– підходи до організації і тактики проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема допиту (з'ясовуються обставини, що мають значення в досудовому розслідуванні), огляду (місць викрадення, утримання, звільнення потерпілого, транспортних засобів), освідкування (затриманої особи, потерпілого), обшуку (за місцями утримання і звільнення потерпілого, перебування злочинця), призначення експертиз (фоноскопичної, звуко- чи відеозапису, біологічної, молекулярно-генетичної, судово-медичної, психологічної), слідчого експерименту (відтворення обставин захоплення, утримання потерпілого) під час розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії, а також особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій – зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, арешт, огляд і виїмка кореспонденції, спостереження за особою, реччю або місцем, аудіо-, відеоконтроль особи, використання конфіденційного співробітництва, аудіо-, відеоконтроль місця;

– направи удосконалення взаємодії органів досудового розслідування з оперативними та іншими підрозділами на початковому етапі розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини;

– рекомендації щодо використання спеціальних знань під час розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини, зокрема, шляхом залучення різних категорій спеціалістів до проведення огляду місця викрадення/звільнення особи, обшуку, огляду предметів та документів, аналізу інформації з вилучених мобільних телефонів та комп'ютерної техніки, а також проведення судових експертиз (фоноскопичної, звуко- чи відеозапису, біологічної, молекулярно-генетичної, судово-медичної, психологічної тощо).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації впроваджено та може бути використано в:

законодавчому процесі – для вдосконалення законодавства, що стосується розслідування кримінальних проваджень, зокрема щодо незаконного позбавлення волі або викрадення людини (довідка Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 09 жовтня 2018 р. № 04-18/8-1812), а також шляхом особистої участі в розробленні законопроектів № 2689 від 27 грудня 2019 р., № 1009 від 29 серпня 2019 р., № 2734 від 14 січня 2020 р.);

правозастосовній практиці – для підвищення ефективності розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини (акт Головного слідчого управління Національної поліції України від 31 грудня 2020 р.);

освітньому процесі – у системі професійної освіти слідчих, під час викладання навчальних дисциплін «Криміналістика», «Особливості розслідування окремих видів кримінальних правопорушень», «Методика розслідування кримінальних правопорушень» тощо (акт Національної академії внутрішніх справ від 26 лютого 2021 р.);

у науково-дослідній сфері – для подальшого дослідження проблем розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним позбавленням волі або викраденням людини (акт Національної академії внутрішніх справ від 01 лютого 2021 р.).

Особистий внесок здобувача. Викладені в дисертації висновки й положення, що становлять її новизну, розроблені автором особисто. З метою обґрунтування окремих положень дослідження використано праці інших учених, на які зроблено посилання. Частка дисертанта в методичних рекомендаціях «Особливості кримінальних проваджень щодо безвісти зниклих осіб» становить 15 % (розроблено початковий етап досудового розслідування вбивств за відсутності трупа, а також особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях щодо безвісти зниклих громадян), а в методичних рекомендаціях «Огляд місця події у справах про грабежі та розбійні напади» – 35 % (розроблено рекомендації щодо проведення окремих видів огляду на відкритій місцевості, у приміщенні, при використанні злочинцями автотранспорту та вогнепальної зброї).

Апробація результатів дисертації. Ключові положення дисертації, висновки й рекомендації оприлюднено на міжнародних, всеукраїнських і міжвузівських науково-практичних і науково-теоретичних конференціях, круглих столах і семінарі,

а саме: «Криміналістичне забезпечення розслідування та розкриття злочинів» (Київ, 26 лютого 2010 р.); «Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка)» (Київ, 24 вересня 2010 р.); «Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики» (Одеса, 8 жовтня 2010 р.); «Юридична наука: політичні, економічні та соціальні витоки сьогодення» (Київ, 29–30 жовтня 2010 р.); «Роль права у забезпеченні законності та правопорядку» (Запоріжжя, 22–23 листопада 2010 р.); «Правове і криміналістичне забезпечення розслідування окремих видів злочинів: сучасний стан, міжнародний досвід та перспективи розвитку» (Київ, 30 листопада 2010 р.); «Правові проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (Харків, 23–24 лютого 2011 р.); «II Всеукраїнські наукові читання з кримінальної юстиції, присвячені пам'яті професора В. П. Колмакова» (Одеса, 18–19 березня 2011 р.); «Современные тенденции развития криминалистики и судебной экспертизы в России и Украине» (Белгород, 25–26 марта 2011 г.); «Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики» (Одеса, 28 жовтня 2011 р.); «Взаємодія слідчого зі спеціалістами експертних підрозділів ОВС у ході дослідчої перевірки: проблемні питання» (Київ, 23 грудня 2011 р.); «Актуальні проблеми виявлення та припинення злочинів» (Київ, 27 листопада 2014 р.); «Актуальні питання теорії і практики криміналістичної науки» (Київ, 23 січня 2015 р.); «Актуальні проблеми досудового розслідування» (Київ, 5 липня 2017 р.); «Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи» (Київ, 24 листопада 2017 р.); «Актуальні питання теорії та практики досудового розслідування кримінальних проступків» (Київ, 14 листопада 2019 р.); «Теорія та практика судово-експертної діяльності» (Київ, 27 листопада 2019 р.); «Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, шляхи їх вирішення» (Київ, 19 червня 2020 р.).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в 27 наукових працях, серед яких п'ять наукових статей – у наукових фахових виданнях України, дві статті – у наукових періодичних виданнях інших держав (Киргизія, Словенія), 18 тез доповідей на конференціях, круглих столах і семінарі, дві збірки методичних рекомендацій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (245 найменувань) і п'яти додатків на 32 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 266 сторінок, із них обсяг основного тексту – 195 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації; визначено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами; сформульовано мету, задачі, об'єкт, предмет, методи дослідження; розкрито наукову новизну, практичне значення отриманих результатів; надано відомості про апробацію і публікації автора, структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1 «Наукові основи формування криміналістичної методики розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Стан наукових досліджень проблем криміналістичної характеристики та початкового етапу розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини»* констатовано відсутність ґрунтовних комплексних монографічних досліджень криміналістичної характеристики та початкового етапу розслідування як незаконного позбавлення волі, так і викрадення людини. Це обумовлено не лише прийняттям КПК 2012 р., а й сучасними реаліями злочинності у цій сфері (насамперед подіями на Сході України, а також певними недоліками реформування органів кримінальної юстиції). Водночас необхідне підґрунтя для таких досліджень розкрито в роботах В. В. Олишевського *«Розслідування та попередження викрадення людини, вчиненого з корисливих мотивів»* (2005 р.), Я. А. Соколової *«Основні положення методики розслідування викрадення людини»* (2009 р.), О. Л. Авраменка *«Особливості початкового етапу розслідування викрадення людей, вчинених злочинними групами»* (2010 р.), Л. Г. Д'яковського *«Криміналістична характеристика та особливості розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини, вчиненого організованою групою»* (2017 р.). Однак досі не здійснено комплексного дослідження проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій на початковому етапі розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини з урахуванням чинних кримінальних процесуальних норм та даних сучасної криміналістичної характеристики цих кримінально-протиправних діянь.

У підрозділі 1.2 *«Способи незаконного позбавлення волі або викрадення людини»* аргументовано, що типовий спосіб вчинення злочину даного виду є системою дій, що обумовлена зовнішнім середовищем та психофізіологічними властивостями злочинців і потерпілих, супроводжується застосуванням заздалегідь підготовлених знарядь і засобів, а також враховує обставини місця і часу вчинення злочину. Деталізовано джерела отримання інформації про потерпілих (через товаришів по службі потерпілого, його родичів, сусідів, знайомих, соціальні мережі), способи отримання такої інформації (від прямих погроз фізичним насильством до оплати послуг за отриману інформацію), особливості отримання викупу (насамперед з урахуванням місця та способу). Встановлено, що заходи з приховування злочину (спостерігаються в 95 % випадків) можуть передувати його вчиненню, застосовуватися під час або після його вчинення. Найчастіше осіб викрадають з корисливих мотивів (81 %), рідше – з метою сексуальної або /трудової експлуатації (11 %) та у зв'язку з виконанням службових обов'язків (8 %). Досить часто (23 %) такі злочини мають побутовий характер (чоловіки незаконно позбавляють волі своїх дружин, рідше має місце протилежна ситуація) і полягають у позбавленні волі у вигляді беззаперечної заборони покидати дім, перешкоджання цьому шляхом запирання замків дверей чи в інший спосіб, що здебільшого сприймається потерпілими як жарт.

У підрозділі 1.3 *«Характеристика осіб, які вчиняють незаконне позбавлення волі або викрадення людини, та потерпілих»* наведено криміналістичний портрет кримінальних правопорушників цієї категорії, а розкрито сучасні тенденції

вчинення зазначених діянь, зокрема, пов'язані з віковими характеристиками злочинця, його судимістю та залученням співучасників. Аргументовано, що особи у віці до 20 років, хоч фізіологічно вже і є зрілими, проте через усвідомлення протиправності вказаних діянь здебільшого не вчиняють такі діяння. Особи у віці понад 50 років також не вчиняють такі діяння, зокрема тому, що вони у випадку наявності конфліктної ситуації здебільшого зацікавлені в інших варіантах вирішення спорів. Наявність в особи судимості, яка стосується здебільшого іншого злочину, безпосередньо впливає на лінію її поведінки як при вчиненні злочину, так і на стадії досудового розслідування та судового розгляду. У 59 % вивчених проваджень було два підозрюваних, а у 17 % три та більше. Виокремлено типи злочинців, які об'єднуються для вчинення незаконного позбавлення волі або викрадення людини, залежно від мотивів (корисливий, помста, примушування виконання службових, цивільно-правових обов'язків), характеристик потерпілого (вік, стать, статус, особливості поведінки, характер стосунків з правопорушником). Встановлено, що поєднання зусиль співучасників полегшує та пришвидшує подолання опору потерпілого, злам його волі, здійснення на нього фізичного чи психічного впливу. У захопленні жертви та її переміщенні беруть участь дві і більше особи; в утримуванні потерпілого – від двох до п'яти злочинців.

Розкрито відомості про потерпілого та встановлено, що в більшості випадків злочин вчинюється проти однієї людини. Це повнолітні особи (100 %), зазвичай чоловічої статі (81,3 %), здоров'ю яких завдано шкоди (81,3 %). Встановлено залежність підготовки та безпосереднього вчинення незаконного позбавлення волі або викрадення людини від поведінки потерпілих, свідків, справності транспорту, реагування охорони чи правоохоронців (у 76 % кримінальне правопорушення вчинено за заздалегідь розробленим планом).

У підрозділі 1.4 «Інші елементи криміналістичної характеристики незаконного позбавлення волі або викрадення людини» розкрито типові сліди, відомості про місце, час, обстановку вчинення злочину, які в поєднанні з іншими елементами криміналістичної характеристики цих злочинів дозволили сформулювати загальне уявлення про кримінально-протиправні діяння цієї категорії та спрямувати досудове розслідування в найбільш ефективному напрямі.

Встановлено характер і локалізацію найбільш поширених матеріальних слідів на місці вчинення незаконного позбавлення волі або викрадення людини, зокрема відбитки протекторів шин на асфальті (71,8 %); документи, гаманці (8,6 %); засоби мобільного зв'язку (11,7 %); одяг, предмети індивідуального користування (6,1 %); транспорт потерпілого (1,8 %).

За результатами дослідження обстановки місця і часу вчинення кримінально-протиправних діянь визначено, що їх вчиняють з 6.00 до 12.00 (43,8 %) та з 15.00 до 22.00 год (66,2 %). Місцями захоплення (незаконного позбавлення волі або викрадення) є вулиці, двори, площі (41,3 %), домоволодіння потерпілого (33,8 %), місця роботи, офісні приміщення (10,9 %), місця дозвілля (8,1 %), транспорт (5,9 %). Місцями незаконного утримання є домоволодіння потерпілого (62,1 %), місце роботи, офісу (21,7 %), заздалегідь підготовлені приміщення (16,2 %). Тривалість незаконного утримання особи проти її волі (у тому числі після викрадення) у 61 % випадків становить близько місяця, у 31 % – понад місяць до півроку, у 8 % –

понад один рік. Учинення злочину у 64,5 % супроводжується використанням чи застосуванням холодної або вогнепальної зброї.

Розділ 2 «Організація початкового етапу розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Типові слідчі ситуації, слідчі версії та програми дій слідчого на початковому етапі розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини»* розкрито основні шляхи виявлення цих злочинів, типові слідчі ситуації, слідчі версії та програми дій слідчого на початковому етапі розслідування.

Визначено найбільш вагомі фактори, що впливають на перебіг розслідування та формування картини типової слідчої ситуації конкретного злочину, пов'язаного з незаконним позбавленням волі або викраденням людини: наявність інформації про особу злочинця та його місцезнаходження (54,8 %); залишення конкретних слідів учинення злочину на місці події, або особистих речей, предметів (31,4 %); наявність певної кількості очевидців учинення злочину, що можуть детально відобразити та відтворити подію, що сталась, або чіткого відеозапису з камер відеоспостереження (14,8 %). Виокремлено типові слідчі ситуації на початковому етапі досудового розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини за джерелом надходження інформації (родичі, очевидці, колеги, анонім), встановленням місця вчинення злочину або звільнення, наявності інформації про злочинців (група осіб, зброя, транспорт, засоби маскування). Здійснено типізацію слідчих версій, що висуваються на початковому етапі розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини, шляхом виокремлення на підставі аналізу практики типових загальних слідчих версій щодо усієї події кримінального правопорушення та окремих версій, які можуть стосуватися способів підготовки, вчинення і приховування цього злочину, його мотиву та інших обставин

Встановлено, що на початковому етапі досудового розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини найбільш ефективними визнають допит (96,9 %), огляд, зокрема місця події (100 %), пред'явлення для впізнання (54,6 %), обшук (62,6 %), освідування (58,9 %), призначення експертизи (86,5 %), слідчий експеримент (11,7 %), отримання зразків для експертизи (86,5 %).

Аргументовано, що слідчому після звільнення незаконно утримуваної або викраденої особи необхідно здійснити комплекс таких дій: затримати осіб, які вчинили злочин; допитати потерпілого із залученням психолога чи іншого спеціаліста, а також призначити судово-психологічну експертизу; провести додаткові слідчі (розшукові) дії, зокрема слідчі експерименти в місці викрадення (обмеження волі) людини, а також огляди в місцях утримання із залученням потерпілого; здійснити одночасний допит різних категорій свідків, дослідити електронні носії інформації, у тому числі засоби телекомунікації.

У підрозділі 2.2 *«Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами під час розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини»* встановлено, що взаємодія між слідчим та оперативними підрозділами під час розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії є чітко передбаченим КПК України форматом процесуальної співпраці між слідчим (слідчими) як представником (представниками) органу досудового розслідування та оперативним співробітником (співробітниками) як представниками оперативного блоку в

контексті своєчасного виявлення інформації про незаконне позбавлення волі або викрадення людини, визначення кола очевидців, закріплення їх показань у процесуальній формі та здійснення інших початкових і подальших слідчих (розшукових) дій у межах конкретного кримінального правопорушення. Виокремлено процесуальні, у тому числі на міжвідомчому рівні, та непроцесуальні форми взаємодії. Охарактеризовано її етапи: початковий (надходження інформації, виїзд слідчо-оперативної групи та місце події); основний – проведення слідчих (розшукових) дій для розкриття злочину за «гарячими слідами»; заключний – залучення оперативних підрозділів для проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій для збирання доказів і притягнення винуватих осіб до відповідальності.

Розділ 3 «Проведення слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Проведення допиту, огляду, освідування та пред'явлення для впізнання як невідкладних слідчих (розшукових) дій під час розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини» розкрито процесуальні й тактичні особливості слідчих (розшукових) дій – допиту (під час якого з'ясовуються обставини, що мають значення в досудовому розслідуванні), огляду (насамперед місць викрадення, утримання, звільнення потерпілого, транспортних засобів), освідування (як затриманої особи, яка вчинила відповідний злочин, так і потерпілого), обшуку (за місцем утримання, звільнення потерпілого, місцем перебування злочинця), призначення експертиз (фоноскопичної, звуко- чи відеозапису, біологічної, молекулярно-генетичної, судово-медичної, психологічної), слідчого експерименту (відтворення обставин захоплення, утримання потерпілого) під час розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії.

Обґрунтовано необхідність проведення негласних слідчих (розшукових) дій – зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, арешт, огляд і виїмка кореспонденції, спостереження за особою, річчю або місцем, аудіо-, відеоконтроль особи, використання конфіденційного співробітництва, аудіо-, відеоконтроль місця. Розкрито особливості та проблеми, які виникають під час їх проведення.

У підрозділі 3.2 «Використання спеціальних знань під час розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини» проаналізовано кримінальні процесуальні особливості використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні незаконного позбавлення волі або викрадення людини у формі залучення спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій (огляду місця події, предметів та документів, обшуку, аналізу інформації з вилучених мобільних телефонів та комп'ютерної техніки) та призначення відповідних судових експертиз (фоноскопичної, звуко- чи відеозапису, біологічної, молекулярно-генетичної, судово-медичної, психологічної).

Аргументовано, що залучення психологів до проведення окремих слідчих (розшукових) дій та призначення судових психологічних експертиз є необхідною умовою правильної кваліфікації незаконного позбавлення волі або викрадення

людини, висунення та перевірки слідчих версій, підвищення ефективності проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

ВИСНОВКИ

У **висновках** дисертації сформульовано наукові положення та отримано результати, що в сукупності роз'яснюють важливе наукове завдання – розроблення теоретичних положень і науково обґрунтованих рекомендацій щодо криміналістичної характеристики та початкового етапу розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини. Найсуттєвішими з них є такі:

1. Сучасний стан дослідження проблем криміналістичної характеристики та початкового етапу розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини хоча характеризується, з одного боку, значною кількістю наукових праць, присвячених цій проблематиці, з другого, відсутністю комплексних монографічних розробок методики розслідування таких кримінально-протиправних діянь, а, з третього, потребою в таких розробках, з огляду на проблеми, що існують на практиці. Це обумовлює необхідність і своєчасність удосконалення тактики проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій у зазначеній категорії кримінальних проваджень.

2. Розкрито характерні ознаки та особливості способів незаконного позбавлення волі або викрадення людини, який складається з трьох етапів: 1) підготовки (збирання інформації про майбутню жертву, її оточення, спосіб життя, матеріальне становище тощо); 2) безпосереднього вчинення (безпосереднє захоплення, переміщення, утримання людини, насильство над нею; способи обираються залежно від мети, мотивів діяння, рівня підготовленості, кількості викрадачів; можуть мати форму насильницьких дій, зловживання довірою, або обману потерпілого; як засоби впливу використовуються погрози позбавлення життя потерпілого, спричинення шкоди близьким особам, розголошення компрометуючих відомостей); 3) приховування (розроблення детального плану приховування злочину, використання сховищ, маскування зовнішності, голосу, почерку, заволодіння автотранспортними засобами, психологічний або фізичний вплив на потерпілих та їх родичів, зокрема шляхом убивства, розвідка діяльності правоохоронців щодо розкриття цих злочинів).

3. Встановлено, що незаконне позбавлення волі або викрадення людини вчиняють громадяни України (96,5 %), чоловічої статі (93,2 %), здебільшого у складі групи (82,7 %), не судимі (86,2 %), неодружені (51,5 %), середнього віку 25–50 років (68,9 %), з повною загальною середньою або базовою загальною середньою освітою (відповідно 44,8 % та 27,6 %), не мають постійного місця роботи (68,9 %). Розроблено важливу для методики розслідування класифікацію таких суб'єктів, зокрема, залежно від кількості злочинців, механізму вчинення злочину, інших обставин, а також виокремлено типові риси характеру кримінального правопорушника даної категорії (стриманість, терплячість, упевненість у результаті своїх дій, конфліктність, зухвалість, імпульсивність, агресивність, жорстокість, відсутність співчуття).

Охарактеризовано відомості про потерпілого, що стосуються їх кількості, статі, віку, завданої шкоди. Встановлено кореляційні зв'язки між такими відомостями та етапами підготовки й безпосереднього вчинення незаконного позбавлення волі або викрадення людини.

4. Розкрито зміст та особливості інших елементів криміналістичної характеристики незаконного позбавлення волі або викрадення людини – матеріальних слідів на місці події (відбитки протекторів шин на асфальті (71,8 %), документи, гаманці (8,6 %), засоби мобільного зв'язку (11,7 %), одяг, предмети індивідуального користування (6,1 %), транспорт потерпілого (1,8 %)); обстановки, часу, місця вчинення цих кримінально-протиправних діянь (найчастіше вони вчиняються в другій половині дня; місцем захоплення (викрадення) здебільшого є вулиця, двір, а місцем позбавлення волі – домоволодіння потерпілого; у 64,5 % супроводжуються використанням чи застосуванням зброї; тривалість незаконного утримання особи у 61 % випадків становить близько місяця, у 31 % – понад місяць до півроку, у 8 % – понад рік).

Аргументовано, що встановлення кореляційних зав'язків між зазначеними елементами криміналістичної характеристики, а також відомостями про особу злочинця, потерпілого та спосіб вчинення злочину дозволяє конкретизувати відомості про подію злочину, осіб, які його вчинили, сприяє розшуку очевидців і в кінцевому підсумку надає можливість сформулювати загальне уявлення про кримінальне правопорушення вказаної категорії та на цій підставі спрямувати досудове розслідування в найбільш ефективному напрямі.

5. Встановлено типові слідчі ситуації, слідчі версії, на підставі чого сформовано програми дій слідчого на початковому етапі розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини. Розкрито особливості виявлення та початковий етап досудового розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини, зокрема визначено, що найчастіше воно здійснюється шляхом: отримання інформації від очевидців події (64,4 %), отримання інформації від близьких і родичів (28,8 %), проведення слідчих (розшукових) дій в інших кримінальних правопорушеннях (4,3 %), отримання інформації від самого потерпілого (2,5 %).

6. Взаємодія органів досудового розслідування з оперативними працівниками під час досудового розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини зазвичай здійснюється у формі надання оперативним підрозділам доручення в порядку статті 41 КПК України з метою встановлення причетних осіб, очевидців, свідків про вчинення злочину (63,4 %); перевірки осіб, які були раніше судимі за ці злочини (37,1 %); перевірки інформації оперативним шляхом щодо самовикрадення особи (10,6 %); отримання інформації, якою володіють оператори та провайдери телекомунікацій, про зв'язок абонента, надання телекомунікаційних послуг (26,4 %); отримання необхідної інформації від підрозділів кримінального аналізу (9,2 %) та кіберполіції (5,3 %).

7. Встановлено, що найбільш ефективними слідчими (розшуковими) діями під час досудового розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини є допит особи (96,9 %), огляд (95,1 %), пред'явлення для впізнання (76,1 %), обшук (62,6 %), освідування (84 %), призначення експертизи (38, %), слідчий експеримент

(98,2 %), отримання зразків для експертизи (47,2 %). Визначено найбільш ефективні негласні слідчі (розшукові) дії під час досудового розслідування цих злочинів: зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (87,7 %), зняття інформації з електронних інформаційних систем (25,2 %), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (96,3 %), арешт, огляд і виїмка кореспонденції (9,8 %), спостереження за особою, річчю або місцем (13,5 %), аудіо-, відеоконтроль особи (20,2 %), використання конфіденційного співробітництва (2,5 %), аудіо-, відеоконтроль місця (54,6 %). Розкрито їх процесуальні й тактичні особливості.

Запропоновано доповнити ч. 3 ст. 241 КПК України положенням такого змісту: «У разі відмови особи добровільно пройти освідкування слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, що розглядається в порядку, передбаченому статтями 160–166 цього Кодексу, має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання було подано стороною захисту) здійснити освідкування примусово».

8. Під час розслідування незаконного позбавлення волі виникає об'єктивна необхідність у використанні спеціальних знань, зокрема: 1) залучення спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій: огляду місця події (89 %), огляду місця викрадення/звільнення особи (75 %), обшуку (51 %), огляду предметів та документів (59 %), аналізу інформації з вилучених мобільних телефонів та комп'ютерної техніки (34 %) тощо; 2) призначення відповідних судових експертиз з метою встановлення ідентичності голосів на аудіо-фонограмах і технологій їх створення (фоноскопична, звуко- чи відеозапису), ідентифікація біологічних слідів (біологічна), встановлення належності об'єктів біологічного походження (молекулярно-генетична), визначення характеру і ступеня тяжкості тілесних ушкоджень (судово-медична), з'ясування індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, провідних якостей особистості (психологічна).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Бурлака В. В. Використання результатів медико-біологічних досліджень при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним позбавленням волі або викраденням людини. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2010. № 5. С. 181–188.

2. Бурлака В. В. Використання результатів судово-психологічних експертиз під час розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини. *Юридична психологія та педагогіка*. 2011. № 1 (9). С. 288–294.

3. Бурлака В. В. Криміналістична характеристика незаконного позбавлення волі або викрадення людини. *Митна справа*. 2014. Ч. 2. Кн. 2. С. 445–451.

4. Бурлака В. В. Особенности проведения следственных (розыскных) действий во время расследования незаконного лишения свободы или похищения человека. *Право и политика*. 2014. Спец. вып. С. 83–88.

5. Бурлака В. В. Особливості відомчої взаємодії слідчого з оперативними та іншими підрозділами ОВС під час розслідування незаконного позбавлення волі або

викрадення людини. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 254–263.

6. Бурлака В. В. Криміналістичні особливості проведення обшуку щодо збирання доказів в електронній формі під час досудового розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 6\3. С. 113–117.

7. Бурлака В. Допит неповнолітньої особи під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним позбавленням волі або викраденням людини: особливості проведення. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2020. № 4. Т. 2. С. 195–200.

8. Бурлака В. В. Огляд місця події при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним позбавленням волі або викраденням людини. *Криміналістичне забезпечення розслідування та розкриття злочинів: наукові тези, доповіді та повідомлення* (Київ, 26 лют. 2010 р.). Київ, 2010. С. 33–36.

9. Бурлака В. В. Характеристика типового суб'єкта незаконного позбавлення волі або викрадення людини. *Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка): тези доп. наук.-теорет. конф.* (Київ, 24 верес. 2010 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2010. С. 108–110.

10. Бурлака В. В. Типова слідова картина злочинів, пов'язаних з незаконним позбавленням волі або викрадення людини. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф.* (Одеса, 8 жовт. 2010 р.): у 2 т. Одеса, 2010. Т. 2. С. 56–59.

11. Бурлака В. В. Особливості тактики допиту свідків при розслідуванні незаконного позбавлення волі або викрадення людини. *Юридична наука: політичні, економічні та соціальні витоки сьогодення: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 29–30 жовт. 2010 р.): у 2 т. Київ. 2010. Т. 2. С. 74–76.

12. Бурлака В. В. Використання судово-психологічних експертиз при розслідуванні незаконного позбавлення волі або викрадення людини. *Роль права у забезпеченні законності та правопорядку: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (Запоріжжя, 22–23 листоп. 2010 р.): у 2 ч. Запоріжжя, 2010. Ч. 2. С. 93–96.

13. Бурлака В. В. Типовий спосіб позбавлення волі або викрадення людини. *Правове і криміналістичне забезпечення розслідування окремих видів злочинів: сучасний стан, міжнародний досвід та перспективи розвитку: тези наук. доп. та повідомлень круглого столу* (Київ, 30 листоп. 2010 р.). Київ: Навч.-наук. ін-т підготовки слідчих і криміналістів Нац. акад. внутр. справ, 2010. С. 27–32.

14. Бурлака В. В. Типова особа потерпілого при вчиненні незаконного позбавлення волі або викрадення людини. *Правові проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (Харків, 23–24 лют. 2011 р.): у 4 т. Харків, 2011. Т. 3. С. 71–73.

15. Бурлака В. В. Механізм незаконного позбавлення волі або викрадення людини. *II Всеукраїнські наукові читання з кримінальної юстиції, присвячені пам'яті професора В. П. Колмакова: зб. матеріалів* (Одеса, 18–19 берез. 2011 р.). Одеса, 2011. С. 440–442.

16. Бурлака В. В. Экспертное обеспечение расследования отдельных видов преступлений против свободы личности (по материалам Украины). *Современные*

тенденции развития криминалистики и судебной экспертизы в России и Украине: материалы междунар. науч.-практ. конф. (Белгород, 25–26 марта 2011 г.): в 2 т. Белгород. 2011. Т. 2. С. 32–35.

17. Бурлака В. В. Тактика проведення освідчування при розслідуванні незаконного позбавлення волі або викрадення людини. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 10-річчю Міжнар. гуманітарного ун-ту (Одеса, 28 жовт. 2011 р.). Одеса. 2011. С. 69–72.

18. Бурлака В. В. Дослідча перевірка інформації про незаконне позбавлення волі або викрадення людини. *Взаємодія слідчого зі спеціалістами експертних підрозділів ОВС у ході дослідчої перевірки: проблемні питання*: зб. матеріалів наук.-практ. семінару (Київ, 23 груд. 2011 р.). Київ, 2012. С. 34–38.

19. Бурлака В. В. Виявлення та фіксація відомостей при розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним позбавленням волі або викраденням людини. *Актуальні проблеми виявлення та припинення злочинів*: матеріали круглого столу (Київ, 27 листоп. 2014 р.). Київ, 2014. С. 24–28.

20. Бурлака В. В. Взаємодія слідчого з оперативними та іншими підрозділами ОВС при розслідуванні незаконного позбавлення волі або викрадення людини. *Актуальні питання теорії і практики криміналістичної науки*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 50-річчю кафедри криміналістики та судової медицини Нац. акад. внутр. справ (Київ, 23 січ. 2015 р.). Київ, 2015. С. 244–246.

21. Бурлака В. В. Законодавче вдосконалення діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України. *Актуальні проблеми досудового розслідування*: матеріали міжвідомчої наук.-практ. конф. (Київ, 5 лип. 2017 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 47–50.

22. Бурлака В. В. Фіксація відомостей під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним позбавленням волі або викраденням людини. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 р.): у 2 ч. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. Ч. 1. С. 43–46.

23. Бурлака В. В. Необхідність удосконалення законодавчих актів інституту кримінальних проступків. *Актуальні питання теорії та практики досудового розслідування кримінальних проступків*: матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 14 листоп. 2019 р.) Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 32–34.

24. Бурлака В. В. Перспективи вдосконалення інституту освідчування при розслідуванні незаконного позбавлення волі або викрадення людини. *Теорія та практика судово-експертної діяльності*: матеріали VIII міжвідом. наук.-практ. конф (Київ, 27 листоп 2019 р.): у 2 ч. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 75–78.

25. Бурлака В. В. Особливості допиту неповнолітнього під час розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини. *Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, шляхи їх вирішення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19 черв. 2020 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 50–53.

26. Огляд місця події у справах про грабежі та розбійні напади: метод. рек. / [С. С. Чернявський, О. Ю. Татаров, В. В. Бурлака та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2011. 52 с.

27. Особливості кримінальних проваджень щодо безвісти зниклих осіб: метод. рек. / [С. С. Чернявський, О. М. Брисковська, В. В. Бурлака та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 104 с.

АНОТАЦІЯ

Бурлака В. В. Криміналістична характеристика та початковий етап розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021.

У роботі комплексно досліджено способи підготовки, безпосереднього вчинення та приховування незаконного позбавлення волі або викрадення людини, особу злочинця, потерпілого, типові сліди, місце та час вчинення злочину. Розкрито особливості виявлення кримінальних правопорушень цієї категорії, типові слідчі ситуації, слідчі версії, програми дій слідчого на початковому етапі розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини, особливості взаємодії слідчого з оперативними підрозділами у процесі цієї діяльності. Сформульовано рекомендації щодо тактики проведення слідчих (розшукових) дій, а також використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, передбачених ст. 146 КК України. Сформовано основи видової методики розслідування незаконного позбавлення волі або викрадення людини, розроблено пропозиції щодо удосконалення законодавства.

Ключові слова: незаконне позбавлення волі, викрадення людини, криміналістична характеристика, основи методики розслідування, початковий етап розслідування, особа злочинця.

АННОТАЦИЯ

Бурлака В. В. Криминалистическая характеристика и первоначальный этап расследования незаконного лишения свободы или похищения человека. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2021.

Диссертация является одной из первых в Украине монографических работ, в которой комплексно исследованы криминалистическая характеристика и начальный этап расследования незаконного лишения свободы или похищения человека. Сформулированы и обоснованы предложения и рекомендации, направленные на

повышение эффективности досудебного расследования в уголовном производстве о преступлениях, предусмотренных ст. 146 УК Украины.

Представлены основы видовой методики расследования незаконного лишения свободы или похищения человека, разработанной на основе анализа главных элементов криминалистической характеристики этих преступлений, которая содержит практические рекомендации по организации начального этапа расследования, осуществлению взаимодействия, тактическим особенностям проведения следственных (розыскных) и других процессуальных действий, в том числе по использованию специальных знаний.

Раскрыта криминалистическая характеристика незаконного лишения свободы или похищения человека, согласно ее основным элементам: на основании анализа статистических данных, результатов изучения материалов уголовных производств, судебных решений выделены, классифицированы и раскрыты способы подготовки, совершения и сокрытия этих преступлений, черты личности преступника и потерпевшего, следы преступления, его место, время и т.п.

Определены основные пути выявления этих преступлений. Сформулировано положение о типичных следственных ситуациях, следственных версиях и программах действий следователя на первоначальном этапе расследования уголовных преступлений этой категории.

Осуществлена типизация следственных версий, выдвигаемых на начальном этапе расследования незаконного лишения свободы или похищения человека путем выделения на основании анализа практики типовых общих следственных версий в отношении всего события уголовного преступления и отдельных версий, которые могут касаться способов подготовки, совершения и сокрытия этого преступления, его мотива и других обстоятельств.

Рассмотрены вопросы организации взаимодействия между органом досудебного расследования и оперативным подразделением Национальной полиции Украины, раскрыты основные формы и направления совершенствования такого взаимодействия.

Сформулированы организационные и тактические подходы, а также рекомендации по проведению наиболее эффективных следственных (розыскных) действий при расследовании уголовных преступлений этой категории – допроса (во время проведения которого выясняются обстоятельства, имеющие значение в досудебном расследовании), учитывая, прежде всего, место похищения, содержание, освобождение пострадавшего, транспортные средства, освидетельствования (как задержанного, совершившего соответствующее преступление, так и потерпевшего), обыска (по месту содержания, освобождения пострадавшего, месту нахождения преступника), назначение экспертиз (фоноскопической, звуко- или видеозаписи, биологической, молекулярно-генетической, судебно-медицинской, психологической), следственного эксперимента (воспроизведение обстоятельств захвата, удержания потерпевшего).

Разработаны рекомендации по использованию специальных знаний при расследовании незаконного лишения свободы или похищения человека, в частности, путем привлечения различных категорий специалистов к проведению осмотра места похищения / освобождения лица, обыска, осмотра предметов и документов, анализа

информации с удаленных мобильных телефонов и компьютерной техники, а также проведение судебных экспертиз.

Обоснованы необходимость и особенности проведения негласных следственных (розыскных) действий – снятие информации с транспортных телекоммуникационных сетей, электронных информационных систем, установление местонахождения радиоэлектронного средства, арест, осмотр и выемка корреспонденции, наблюдение за лицом, вещью или местом, аудио-, видеоконтроль лица, использование конфиденциального сотрудничества, аудио-, видеоконтроль места при расследовании соответствующих уголовных производств.

Разработаны предложения по устранению законодательных пробелов, касающихся отсутствия порядка принудительного освидетельствования. Предложено предусмотреть в УПК Украины возможность проведения освидетельствования по добровольному согласию лица на основании постановления не только прокурора, но и следователя. Сформулированы пути решения проблемных вопросов по проведению судебно-психиатрических экспертиз по уголовным производствам относительно незаконного лишения свободы или похищения человека, а также других уголовных преступлений.

Ключевые слова: незаконное лишение свободы, похищение человека, криминалистическая характеристика, основы методики расследования, начальный этап расследования, личность преступника.

SUMMARY

Burlaka V. Forensic characteristics and the initial stage of the investigation of illegal imprisonment or kidnapping. – *Manuscript.*

Dissertation for obtaining scientific degree of Candidate of Law in specialty 12.00.09 – criminal process and criminalistics; forensic examination; operational and investigative activities. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2021.

The paper comprehensively investigates the methods of preparation, direct commission and concealment of illegal imprisonment or kidnapping, identity of the offender, victim, typical traces, place and time of the crime. Features of detection of criminal offenses of this category, typical investigative situations, investigative versions, programs of actions of the investigator at the initial stage of investigation of illegal imprisonment or kidnapping, features of interaction of the investigator with operational divisions in the course of this activity have been revealed. Recommendations on the tactics of investigative (search) actions, as well as the use of special knowledge in the investigation of crimes under Art. 146 of the Criminal Code of Ukraine have been formulated. Based on this of the specific method of investigation of illegal imprisonment or kidnapping have been formulated and proposals for improving legislation have been developed.

Key words: unlawful deprivation of liberty, kidnapping, forensic characteristics, basics of investigation methodology, initial stage of investigation, offender identity.